

SPRIEVODCA

VÝCHODOSLOVENSKÝ

.IV

TOP

JELŠAVSKÝ

HRÁDOK

1980

Autorský kolektív: RNDr. Ing. D. Magic, RNDr. Š. Bučko CSc.,
RNDr. J. Voskár, M. Sajenko, J. Šlosár
(básne), Ing. L. Huňa CSc., Ing. V. Pelikán,
Ing. J. Lamač.

VÝROČIE OSLOBODENIA

Okrúhle výročia sú vždy príležitosťou k zamysleniu, spomienkam. O to viac, že ide o výročie, kedy v Európe pred 35. rokmi skončila II. najstrašnejšia svetová vojna v dejinách, ktorá si vyžiadala viac ako 50 miliónov ľudských životov. Európa zažila už 30 ročnú vojnu, ale 35 rokov bez vojen, to ešte v jej dejinách nebolo. Vážme si toho, robme tak, aby slovo vojna vymizlo zo slovníka všetkých jazykov.

Mier a sloboda neprišli sami. Patríme medzi národy, ktoré sa i proti presile postavili a dokázali, že sa s daným stavom, s fašistickým útlakom nemienla uspokojiť. Po rozbití prvej ČSR časť terajšieho Rožňavského okresu patrila Maďarsku, časť tzv. Slovenskému štátu. Zmýšľanie ľudí sa nerozdelilo. Na čelo odboja sa postavila Komunistická strana, ktorá ostala verná svojim zásadám. Vyvrcholením úsilia o slobodu a mier bolo slávne Slovenské národné povstanie. Za spomienku stojí, že i po zatlačení povstalcov do hôr, odpor proti fašistom neustal. V okrese, ktorý má najväčšiu lesnatosť vo Východoslovenskom kraji boli pre to vytvorené optimálne podmienky. Samotné slovo partizán naháňalo Nemcom strach, že sa večer ani v meste radšej neukazovali. Ani cez deň neboli istí: 9. januára 1945 prepadli partizáni nemeckú posádku v Rožňave.

Sloboda prichádzala s víťazstvami slávnej Červenej armády. Oslobodzovanie okresu začalo začiatkom decembra 1944. Vojská 27. armády, ktoré sa 3. decembra 1944 po tuhých, ale pomerne krátkych bojoch zmocnili mesta Miškovec, prenikli ďalej smerom severozápadným a západným. Hlavné sily armády vnikli na naše územie údolím rieky Slaná, južne od Šafárikova (býv. Tornale). Tak ku koncu decembra 1944 prekročili vojská II. ukraj. frontu naše predmníchovské hranice v celej dĺžke od sútoku rieky Ipeľ s Dunajom až po obec Seňa južne od Košíc, ako aj v úseku 4. ukrajinského frontu od Sene po Kráľovský Chlmec. Boje o naše hranice boli ťažké, sovietske a rumunské armády bojujúce už na našom území.

prelomili fašistickú obranu na južných úbočiach Slovenského rudohoria a postupne sa prebojovali na západ. 40. sovietska so 4. rumunskou armádou oslobodili v mesiaci december Kečovo, v januári Plešivec, Jelšavu, Rožňavu ako aj celý Gemer a prenikli do Horehronia. Január 1945 z tohoto pohľadu bol pre fašistické armády v Maďarsku ako aj na území Slovenska veľmi neúspešný. Protiúder vedený z čiar Moldava — Veľká Ida — Košice s cieľom uvoľnenia cesty I. tankovej armáde a I. maďarskej armáde smerom do údolia Turne nad Bodvou nevyšiel a bol krvavo odrazený. Sovietska armáda na širokom fronte striedala úder za úderom a bezpečne plnila vopred stanovené ciele. Koncom januára 1945 bolo na rožňavskom úseku oslobodené mesto Rožňava, významný dopravný kľúč a dopravný uzol vo smere Rožňava — Dobšiná. Sovietske a s nimi v súčinnosti bojujúce rumunské jednotky začali prenasledovať nepriateľa. Prenikali všetkými smermi. Na sever to boli vojská 40. sovietskej armády generál-poručika F. F. Žmačenka a 4. rumunská armáda generálov Avrameschu a Descalescu. 40. sovietska armáda, ktorá oslobodzovala náš okres patrila do zostavy 2. ukrajinského frontu. Veliteľom bol maršal ZSSR R. J. Malinovskij, členovia vojenskej rady: generál-plukovník I. Z. Susajkov, generál-poručik A. N. Tevčenkovič, generál-poručik M. M. Stachurskij, náčelník štábu generál-plukovník M. V. Zacharov. Boje o oslobodenie nášho okresu boli ťažké, vyžiadali si veľké materiálne hodnoty a mnoho ľudských životov. Jeden z najťažších bojov sa odohral o významný železničný uhol Plešivec. Dňa 12. januára prešli do útoku aj armády pravého krídla 2. ukrajinského frontu. V priebehu 12.—13. januára sa všetkým armádam podarilo prelomiť nepriateľské postavenie. 40. armáda generála F. F. Žmačenka oslobodila do večera 13. januára 10 obcí a priblížila sa tesne k Plešivcu. Po starostlivej príprave v noci z 13. na 14. januára zahájili delostrelecké jednotky 51. streleckého zboru útok. Pri bojoch o Plešivec, tak ako na celej bojovej ceste ČA sa prejavil bratský vzťah občanov k osloboditeľom. Veliteľ zboru generál-major Rumjancev vedený snahou čo najviac ochrániť mesto pred zničením, ktoré mu hrozilo od hitlerovcov, rozhodol sa Plešivec obsadiť obchvatným manévrom. Na základe jeho rozkazu ešte za tmy vyrazili strelecké jednotky 232. streleckej divízie plukovníka D. S. Calaja a začali obkľučovať

Plešivec zo severozápadu. Pritom sa im podarilo preťať cestu vedúcu z mesta na severozápad. Súčasne s postupom tejto divízie zahájila boj aj 6. strelecká divízia generál-majora I. F. Obušenka, ktorá zaútočila čelne. Fašisti, ktorí sa dostali do dvojitého tlaku a hrozilo im obklúčenie, urýchlene vyčistili Plešivec, ktorý bol takto smelým a rozhodným manévrom zachránený pred zničením. V týchto bojoch padlo hrdinskou smrťou 150 sovietskych a rumunských vojakov, čo pripomína pomník na námestí. Vojska však ešte neskončila. Český a slovenský ľud nikdy nezabudne na hrdinstvo tisícov vojakov, dôstojníkov a generálov Červenej armády, ktorí mu priniesli za veľkých obetí na ľudských životoch opäť po rokoch fašistickej poroby slobodu. Bol to Sovietsky zväz a jeho Červená armáda, ktorá v rokoch Veľkej vlasteneckej vojny bola rozhodujúcou silou protifašistickej koalície a ktorá verná internacionálnemu poslaniu oslobodila národy strednej a juhovýchodnej Európy, ktorým hrozila fyzická likvidácia. Vďaka oslobodeniu Československa Červenou armádou bolo možno začať po skončení druhej svetovej vojny s budovaním novej republiky, ktorá by bola vyjadrením dlhodobých túžob všetkých pokrokových síl o štát robotníkov a roľníkov, založený na iných demokratických princípoch, ako tomu bolo v predmníchovskej Československej republike.

Dobrovoľní ochrancovia prírody okresu Rožňava ďakujú Ústrednému výboru SZOPK, že im dal tú česť usporiadať IV. Východoslovenský tábor ochrancov prírody v jubilejnom roku oslobodenia. Miesta, po ktorých budeme chodiť sú nemými pamätníkmi slávnych dní zpred 35 rokov, sú skropené krvou bojovníkov za oslobodenie bez ohľadu na národnú príslušnosť. Naša úcta i pietna spomienka patrí všetkým, ktorí obetovali svoj život za spravodlivú vec. Hory, polia, dediny i mestá nášho okresu postupne vydávajú svoje svedectvá. Najkrajším svedectvom je však to, že 35 slobodných rokov sme nežili nadarmo. Na každom kroku vidieť, že slobodný ľud v socialistickej spoločnosti robí na svojom a pre seba.

RODNÝ MŮJ GEMER

*Ako kvietok v stráni z jari,
v oblaky čo šťastím žiari
blažene,
ako bystrín toky hravé,
v rozlet čo sa dali práve
nadšene*

tak ťa rád!

*Ako prvý slnka úsvit,
čo sa schystal jasot uviť
na zemi,
pookriaty lúčnou kráskou,
čo sa k tebe túli s láskou,
s tešením*

tak ťa rád!

*Ako všetko, čo je živé,
čo sa hlási k mieru chťive
jednotaj,
odokliate, skvúce v zlate,
neznajúc priekor hate,
naozaj,*

tak ťa rád!

KRAJINNÁ CHARAKTERISTIKA ZÁUJMOVÉHO ÚZEMIA IV. VSL. TOP

Prírodný ako aj krajinný charakter záujmového prevažne hornatého územia vyplýva z jeho polohy v rámci širšieho krajinného celku, ktorý v sústave Západných Karpát predstavuje Slovenské rudohorie. Je to plošne najrozsiahlejšia horská oblasť tejto časti karpatskej sústavy, dosahujúc dĺžku 140 km a šírku 30—60 km. Rozprestiera sa medzi Horehronským podolím a dolinou Hornádu (včítane Čiernej hory) a sústavou Juho-slovenských kotlín ako aj Košickou kotlinou.

Oblasť Slovenského rudohoria sa najmä svojou litogeografičkou a morfogeografickou povahou odlišuje napr. od vulkanických a flyšových pohorí Slovenska. Slovenské rudohorie málo v trefohorách menej rozčlenený, vyrovnanejší a nižší povrch ako dnes. Nad ploché povrchy kryštalinika sa následkom neogénnej sopečnej činnosti vyliali andezitové, tufové a tuftické lávy, ktoré budujú stolové vrchy (Lubietovský a Klenovský Vepor). Pokrovy sypkých sopečných hornín (tufy, tufigy, aglomeráty) vystupujú ostrovite v dlhých zarovnaných rázsochách (tabuľové vrchy) medzi tokmi Rimavy, Blhu a Turca. V pomerne zložitej geologicko-tektonickej stavbe Slovenského rudohoria možno rozlíšiť dva základné celky. Západnú časť horskej sústavy budujú zväčša prvohorné parakryštalické a granitoidné horniny, na ktorých sa vyvinuli okrúhlastné klenbovité masívy Fabovej hole, Trstia, Ostrej, Sinca a najvyššej horskej skupiny Stolice (1477 m). Vo východnej časti Slovenského rudohoria, rozdelenej hlbokou dolinou Hnilca na dve veľmi dlhé rázsochy, vynikajú masívne zarovnané klenby Volovských vrchov (Knoľa), Volovec, Zlatý Stôl a Kojšova hoľa). Tiesňava Hornádu epigenetického pôvodu so zaklesnutými meandrami oddeľuje od hlavného pohoria úzky a dlhý chrbát Čiernej hory. Okrem prvohorných kryštalických hornín vystupujú na okrajoch horskej sústavy obalové mezozoické

série] (druhohorné bridlice a vápence), z ktorých sú zložené Muránska planina, Slovenský raj, Galmus a Slovenský kras.

V morfogeografickom ohľade má Slovenské rudohorie zarovnaný reliéf (začiatok pliocénu), ktorý bol diferencovanými zlomovými pohybmi vyzdvihnutý do rôznych výšok a potom rozčlenený v priečnom a pozdĺžnom smere na početné chrbty o výškach zväčša nad 900 m. Z typologického hľadiska možno reliéf Slovenského rudohoria považovať za typ eróžno-denudačného reliéfu (Mazúr 1979), vyvinutého na príkrovovráso- vých až vrásovo-kryhových štruktúrach.

Zaujímavá oblasť sa rozkladá v strednej časti Slovenského rudohoria a to medzi tokmi Muráňa, Štítnika a pramennou časťou toku Slanej.

K tejto oblasti patria: 1. Stolické vrchy, 2. Revúcka vrchovina.

Obidva krajinné celky k sebe priliehajú, a preto aj ich prírodné komponenty navzájom na seba nadväzujú.

1. Stolické vrchy

V širšom zmysle sa pod tento názov zahrňujú štyri geomorfologické podcelky a to Stolica, Trstie, Klenovské vrchy a Málinské vrchy. Medzi nimi vznikli dve eróznodenudačné brázdy (na tektonických líniach) a to Muránska a Kokavská brázda. Najvyšší masív v Slovenskom rudohorí predstavuje Stolica (1477 m), ktorá sa na juhu tesne primyká k ďalšiemu o niečo nižšiemu (1409 m) masívu Kohúta (rázsocha). Masívne chrbty Stolice a Kohúta majú smer SV—JZ až S—J. Z vrcholového slemena Stolice vybiehajú na rôzne strany mohutné chrbty rázsoch. Smerom na sever sa k doline Hrona tiahne najdlhšia rázsocha s vrcholmi Kyprov (1390 m), Balkova (1402 m), Priehybka (1219 m) a Homola (1083 m). Slanská dolina s najhornejším tokom Slanej v pramennej oblasti ju oddeľuje od ďalšej kratšej rázsochy (n. výšky 1426, 1279 a 1260 m), smerujúcej na severovýchod. Smerom na juhozápad sa tiahne rázsocha Lehotskej hole (n. výšky 1366 a 1397 m), naproti tomu široký chrbát Rovná (n. v. 1429, 1386 m) smeruje na juhovýchod. Masív Kohúta a M. Kohúta, tvoriaci záver dlhej južnej rázsochy

Stolice, sa vyznačuje tiež viacerými rázsochovými chrbtami (Skolka 1336 m, M. Kohút 1192 m a Homola 935 m, Lazárka-Braškova 1119 a 1099 m). Oddeľujú ich Skalná, Kozia, Hladomorná a Jakušova dolina s úzkym až širšie roztvoreným priečnym profilom v podobe písmena V. Morfogeografická a morfometrická povaha povrchu masívov Stolice a Kohúta poukazuje na hlboko až veľmi hlboko rezaný reliéf (relatívne výšky 300—600 m). K rozčleneniu starého zarovnaného pomerne plochého reliéfu týchto masívov prispela najmä intenzívna hĺbková riečna erózia, zosilnená vyzdvihnutím pohoria pozdĺž zlomových línií. Poklesnutie povrchu sa prejavilo v susedných brázdach a kotlinách. Vplyvom týchto diferencovaných tektonických pohybov má Stolica povahu klenbohraste. Sklon horských strání jednotlivých chrbtov sa zväčšuje od slemien ($10\text{--}15^\circ$) smerom ku dnu príľahlých dolín, pričom v stredných úsekoch strání dosahuje spravidla najväčšie ($25\text{--}35^\circ$) hodnoty. Stredné uhly sklonov strání sa pohybujú v medziach $19\text{--}25^\circ$, miestami sa zväčšujú na 28° . Horizontálna členitosť na slemenách chrbtov je najmenšia ($1,26\text{--}1,75\text{ km/km}^2$), v stredných a dolných polohách horských úbočí sa v závislosti na litologických pomeroch zväčšuje na $1,76\text{--}2,5\text{ km/km}^2$.

Tektonická stavba masívu Stolice a Kohúta je výsledkom variského a najmä alpínskeho vývojového cyklu. Tieto masívy budujú prevažne variské žuly, granodiority a metamorfované komplexy (migmatické rulky, pararulky a migmativy), na východnom okraji mladopaleozoicko-mezozoický obal (vápence, bridlice a i.). Ortorulky svetloružovej farby budujú severnú až severozápadnú časť masívu v pruhu dlhom asi 2 km. Pomerne málo pestré litologické zloženie má svoj odraz v celkovom pomerne hladkom reliéfe Kohúta a Stolice. Najmä na žulách a rulách sa zachoval povrch masívnych chrbtov so širokými slemenami (plochy v neogéne zarovnaného povrchu), naproti tomu sa na mezozických súvrstviach vyvinul pestrejší reliéf s polokrasovými javmi. Na menej odolných bridličnatých horninách (bridlice, fylity a i.) vznikli depresie a sedlá, na tvrdších vápencoch výraznejšie vrcholy. Tento reliéf však má v záujmovom území malú rozlohu.

2. Revúcka vrchovina

V rámci krajinného celku do záujmovej oblasti patrí Jelšavské podolie a Hrádok so Štítnickým podolím. Obidva podcelky sa rozkladajú na úpätiach uvedených horských (vysočinových) masívov, a preto s nimi bezprostredne súvisia.

2. 1. Jelšavské podolie predstavuje eróznú kotlinu menšej rozlohy. Je pomerne hlboko zaklesnuté medzi strednou časťou Muránskej planiny, severovýchodnou časťou masívu Breziny (1018 m), južným až juhozápadným úpäťm masívu Kohúta a planinou Koniar. Pomerne úzka a v smere SZ—JV pretiahnutá kotlina je dlhá 19 km, široká 2—5 km. Krátky kaňonovitý úsek doliny Muráňa ju spája s Rimavskou kotlinou. Kotlinovú pahorkatinu až vrchovitú pahorkatinu predstavujú krátke chrbty a stredne hlboké doliny severojužného smeru. Ich relatívne výšky dosahujú 100—300 m (silne zvlnený až stredne rezaný reliéf). Stredné uhly sklonov strání sa pohybujú v medziach 6—10° v južnej časti, 12—18° v severnej časti podolia. Kotlinové dno, vinúce sa po obidvoch stranách toku Muráňa v nadm. výškach 260—350 m, sa zvyšuje smerom k priľahlým pohoriam na 400—500 m. Výplň Jelšavského podolia tvoria mladotretiohorné štrkovito-piesočné a ílovité sedimenty poltárskej formácie, ktoré ležia na podloží triasových vápencov a paleozoických fylitov, vychodiacich miestami na povrch pri okrajoch kotliny. Pôvodný povrch rozčlenili konzekventné toky na výraznú pahorkatinu a uložili miestami štrkovito-hlinitý materiál v menších náplavových kuželloch. Chrbty pahorkatiny majú zväčša dobre zarovnaný povrch. Na zlomovej línii v okolí Revúcej vznikli minerálne pramene. Surovinové zdroje predstavujú ložiská magnezitu pri Lubeníku, stavebný kameň z fylitov a vápencov. Na riečnej nive Muráňa sa šíria zväčša lúky, v nižšej pahorkatine obilniny a krmoviny, v úpätných polohách priľahlých pohorí pasienky.

2. 2. Hrádok so Štítnickým podolím predstavuje vrchovinný a pahorkatinný povrch s vertikálnymi prevýšeniami 100—300 m a so strednými uhlami sklonov strání 8—18°. Vrchovinný reliéf Hrádku (809 m) a Magury (882 m) sa vyvinul na podklade karbonských fylitizovaných zlepcov, pieskovcov a fylitov s miestnymi ostrovčekmi vápencov. Na južný a juhových.

okraj Hrádku v okolí Štítníka zasahujú triasové bridlice a vápence. V hrubších laviciach vápencov vznikla na severovýchodnom úbočí Hrádku Ochtinská aragonitová jaskyňa (jej výzdoba je ojedinelá nielen u nás ale aj vo svete) s veľmi jemnými krehkými formami z vyžrážaného aragonitu, trsmi, skalným dažďom a rôznymi kríčkovitými tvarmi. Dno jaskyne vyplňujú železité okrové hliny. Pomerne úzke (šírka 2—4 km) Štítnické podolie je pretiahnuté v smere SZ—JV a jeho dno má nadm. výšku 290—450 m. Doliny vrchovitopahorkatinného až nízkopahorkatinného povrchu Štítnického podolia majú rôznu šírku — na súvrstviach mäkkších fylitov sa rozširujú, na vápencoch sa zužujú. Pri vyústení konzekventných potokov do Štítníka vznikli náplavové kužele. Na hrubších deluviálnych pokrovoch a zvetralinách fylitov sa vvinula pomerne hustá sieť erózných rýh a výmoľov (okolie Slavošoviec, Čiernej Lehoty a Koceloviec). Na odlesnenom dne a priľahlých miernejších stráňach sa šíria lúky (podzemná voda v blízkosti povrchu), na relatívne suchých plochách orné polia a stráňové pasienky. Z nerastného bohatstva sa ťaží železná ruda (okolie Hrádku a Magury) a magnezit (pri Ochtínej).

Stolícké vrchy a príľahlá vrchovina zasahujú do oblasti mierne chladnej až mierne teplej vlhkej (masívy a vrchoviny) ako aj teplej klímy (podolia) s ročnou amplitúdou 20—22 °C. Vrcholy Stolice a Kohúta ležia v okrsku s chladným horským podnebím s priemernou teplotou júla 10—12 °C. Priemerná teplota v januári činí —3 až —8 °C, v júli 10 až 20 °C, ročný slnečný svit 1900—2000 hodín, ročný úhrn zrážok 600—1200 mm. Snehová pokrývka trvá 80—140 dní, čo umožňuje na hôľných svahoch a odlesnených polohách vrchoviny zimné športy. V jesennom a zimnom období sa vyskytujú teplotné a svetelné inverzie (vrcholové polohy Stolice a Kohúta).

Záujmové územie prináleží hydrogeograficky do povodia Muráňa, Štítníka a horného toku Slanej. Muráň a Štítník sú pravostrannými prítokmi rieky Slanej. Hustota riečnej siete na slemenných častiach Kohúta a Stolice činí len 0,100—0,500 km/km², na ich úbočiach 1,500—2,000 km/km², v príľahlých podoliach sa zväčšuje na 2,000—2,500 km/km². Uvedené toky a ich prítoky majú najväčšiu vodnosť v marci a apríli (topenie snehu), najnižšie prietoky sú koncom leta a začiatkom jesene.

Subsekventné toky využili k založeniu doliny zlomové línie. Výdatnosť prameňov (puklinových a vrstevných) je na granitoidnom a kryštalicom podklade malá až nepatrná, na mezozoických súvrstviach je väčšia ale výdatnosť podlieha značným výkyvom.

Najmä povaha hornín, ale tiež ďalšie fyzickogeografické zložky podmienili a ovplyvnili vývin pôdneho krytu. V Stoličných vrchoch prevláda v našich pohoriach veľmi rozšírený pôdny typ — hnedá pôda nenasýtená (kyslá), vyvinutá na stredne ťažkých zvetralinách granitoidných (žuly, diority) a kryštalicích metamorfovaných (fylity, ruly) hornín. Na odkrytom profile hnedej pôdy možno rozlíšiť tri pôdne horizonty. Pod hornou tenkou vrstvou z opadaného lístia (A-horizont zo surového humusu) je hrubší horizont sivej farby (B-horizont), ktorý tvorí prechod do najhrubšieho horizontu tmavohnedej až hrdzavej farby. Vzhľadom na intenzívne chemické zvetrávanie sa v treťom (C) horizonte tvoria aj zlúčeniny železa, ktoré ovplyvňujú jeho zafarbenie. Najmä orografické (vplyv typu reliéfu) a zrážkové pomery podmieňujú vo výškach nad 1000 m vznik hnedých podzolovaných až hrdzavých pôd v slemenných polohách Stolice a Kohúta, kde na vrcholoch sa vyvinuli horské železité podzoly. V Revúckej vrchovine prevládajú vo vyšších stráňových polohách hnedé pôdy nasýtené až hnedé pôdy kyslé, na dnách podolí sa na zväčša trefohorných štrkových formáciách, riečnych terasách a náplavových kuželloch vyvinuli illimerizované pôdy, v ktorých prebieha posun ílových (koloidných) častíc presakujúcou zrážkovou vodou do nižších horizontov. Na ostrovčekoch zvetralín vápencových hornín sa vyvinul celkom odlišný pôdny typ a to rendzína hnedá s rôzne hrubým vrchným horizontom hnedosivej farby. Na rôzne širokých poriečnych rovinách (nivách) Muráňa a Štítnika prevládajú málo vyvinuté nivné pôdy, ktoré charakterizujú mladé riečne náplavy bez výraznejších horizontov v pôdnom profile.

V rozložení typov lesných a hlavných poľnohospodárskych kultúr je tento stav: na vysočinových masívoch Stolice a Kohúta tvoria vyše 80 % plošnej rozlohy pomerne súvislé lesné porasty (okrem slemenných polôh s hoľami — horské lúky a pasienky), v Revúckej vrchovine lesy zaberajú 50—65 %

katastrálnej výmery, zvyšok tvoria orná pôda, trávnaté a zastavané plochy.

Celkove možno povrch Stolických vrchov označiť za reliéf hrastí a klenbohrastí vrásovo-kryhovej štruktúry, naproti tomu v Revúckej vrchovine prevláda akumuláčno-erózný reliéf (nižšie časti) a reliéf fluvialne rezanej vrchoviny (vyššie časti).

Z hľadiska prírodných krajinných typov (geoekologické hľadisko) možno záujmové územie priradiť k podhôrnyim vysočinám až hornatinám na žulovom až kryštalicom podklade s prevládajúcimi smrečinami na hnedých pôdach (masívy Stolica—Kohút) a vnútrohorským brázdam a podoliam s dubohrabinou na hnedých nasýtených pôdach.

ČI TAKÁ LÁSKA HYNIE?

Predomnou sedmikráska

v kvete

nad ostatné sa výši.

Zavše ju včielka bozká

v lete,

bys, boli sebe bližši.

Pokyvká za to hlávkou

s bielym

čepcom, čo kol si vinie,

zas tielkom ukláňa sa

celým ...

Či taká láska hynie?

Slovenské rudohorie je jedno z najrozsiahlejších pohorí západných Karpát. Jeho vyše 100 km dlhý oblúk sa tiahne od východnej hranice vulkanického pohoria Poľana až po Košickú kotlinu.

Ako viac-menej homogénny kompaktný masív je rudohorie geomorfologicky členené dolinami Slanej, Muráňky, Turca, Rimavy a Ipľa. Nimi sa uplatňuje vplyv teplejšej klímy od juhu, a tým aj prenikanie na teplo náročnejších rastlín hlboko do stredu pohoria. Na vývin geomorfologických tvarov mala vliv mohutná periglaciálna činnosť, ktorej dôkazom sú náplavové kužele, mohutné balvanité sutiny, erózne doliny, zosuvy, obnažené skaly a pod. Viaceré z nich si zasluhujú ochranu.

Vzhľadom na orografické rozdiely územia sú klimatické pomery pohoria veľmi rozdielne. Vplývajú na ne vysoké pohoria na severozápade. Priemerné teploty sa na území Gemerského rudohoria veľmi menia. Vo vyšších polohách sa rýchlo stráca vplyv panónskej klímy. Priemerné teploty v januári dosahujú na úbočiach -5° až -6° °C, na hrebeňoch -6° až -7° °C a miestami i -9° °C. Priemerné teploty v júli v podhrebeňových partiách sa pohybujú medzi 17° a 18° , na hrebeňoch nepresahujú 10° – 12° °C. Širšie vegetačné obdobie ($\varnothing$ denné teploty 5° °C) trvá 180–200, v najvyšších polohách iba 140–180 dní; užšie vegetačné obdobie (10° °C) 125 až 150 dní a okolo vrcholov 100 až 125 dní, niekde iba 50 až 100 dní. Letných dní (15° °C) je všeobecne málo a vyskytujú sa len v nižších polohách.

Zrážky prichádzajúce od severozápadu sú zachytávané blízkymi pohoriami. Úhrn zrážok v nižších polohách severnej i južnej strany Gemerského rudohoria je 700–800 mm, vo vrchovinovom stupni 800–900 mm, vyššie 900–1000 mm v roku a najvyššie hrebene majú až 1000–1200 mm zrážok. Z toho napadá v zime 200–300 mm, na jar (III–V) priemerne 200–250 mm, maximum v lete (VI–VIII) 300–400 mm (na

hrebeňoch 400—500 mm), v jeseni (IX—XI) priemerne 200—300 mm a na Kohúte a Stolicí i viac. Ak prichádzajú zrážkosnosné vetry od juhu, majú južné úbočia veľmi vysoké zrážky. Klimatická kontinentalita kotlín pri južnej strane pohoria sa rýchlo stráca a s nadmorskou výškou ju vystrieda „orografická oceanicita“ klímy. Vo vyšších polohách je prebytok vlhky, ale nedostatok tepla, čo ovplyvňuje tvorbu pôd, formovanie vegetačných stupňov a celý ráz vegetácie.

V Gemerskom rudohorí sú vytvorené všetky vegetačné lesné stupne až po hornú hranicu lesa, ktorá je tu akoby naznačená. Subalpínsky stupeň a pravé hole chybujú.

Široká škála kryštalicích hornín, ich rôzna textúra, chemické zloženie, tvrdosť a rozvetrávanie pri periglaciálnej činnosti vytvorili rôzne mocné zvetralinové plášte, ako podklad pre vývin pôd. Všeobecne sú v pohorí vyvinuté hlboké vlhkostne priaznivé a vyrovnané hnedé lesné pôdy nenasýtené, vo vyšších polohách v rôznom stupni podzolovania až humusové podzoly a typické podzoly. V klimaticky chránených polohách boli humózne pôdy temer do 1000 m n. m. poľnohospodársky využívané ako pasienky, prípadne polia (Zdychavské lazy, záver doliny Slanej, okolie obce Rejdová a inde). Hrebeňové svetliny v riedkych smrečinách boli sekundárne rozšírené, takže dnes je skoro súvislý pás psicových pasienkov od sedla Besník, cez Čuntavu a Priehybku na Stolicu a Kohút. Mnohé z nich v posledných rokoch zalesňujú. V území sú známe pastierske zvyky, folklórne prejavy a národopisný svojráz.

Územie patrí k oddávna antropicky silne ovplyvňovaným oblastiam. Kohút a Stolica ležia medzi dvomi historicky dôležitými obchodnými cestami vedúcimi od juhu na sever. Jedna viedla popod hrad Muráň a druhá cez Dobšínú a Čuntavu; na Pohroní sa stretali a popod Vysoké Tatry viedli do Poľska. Územie zasiahla vašská kolonizácia. Slovenské rudohorie a práve gemerská časť je z našich pohorí najbohatšie na nerastné suroviny (ložiská železných rúd, medi a iných kovov, magnezitu) a oddávna bolo „komorou železa“, čo silne ovplyvnilo celý hospodársky vývoj oblastí, osídľovanie i vegetáciu. Mestá vznikali ako banské osady (Jelšava 1243, Dobšíná 1326, Muráň 1271, Štítnik 1328). Mnohé topografické názvy svedčia o banskej činnosti (Muránska Huta, Rimavská Baňa), o kolo-

nizácií (Ratkovská Lehota, Muránska Lehota). Ratková bola stoličným mestom. V Červeňanoch je zachovaná reštaurovaná stavba starého typu vysokej pece. Na území mala centrum a rozsiahle majetky Rimavsko-šalgotariánska spoločnosť, ktorá ovplyvnila stav lesov na veľkej časti tohoto územia. V súčasnosti vegetáciu nepriaznivo ovplyvňuje rozvinutý magnezitový a iný priemysel.

V Gemerskom rudohorí je jeden z najsúvislejších komplexov lesov na Slovensku. Na pomerne veľkých plochách však majú pôvodné zloženie; založené boli smrekové monokultúry. Vo vertikálnom rozpätí okolo 1000 m sa vystriedajú vegetačné výškové stupne od dubového stupňa až po smrekový stupeň. Hornú hranicu lesa naznačuje výskyt borievky nízkej (*Juniperus sibirica*) po celom hrebeni medzi Kohútom a Stolicou. Celková garnitúra spoločenstiev je na kryštaliniku relatívne chudobná. Vo vývoji rastlinstva pozorovať vplyvy periglaciálneho obdobia zastúpením druhov severského areálového typu a zatlačením viacerých horských druhov do nižších polôh. Na skalkách a úslnných svahoch doznievajú vertikálne teplomilné druhy znášajúce kyslejšiu reakciu pôd. Pozoruhodnú vegetáciu majú blokoviská a rozvaliny, prípadne skalnaté hrebene, ktoré ostali dodnes slabo osídlené drevinami. Celková orografia pohoria, široké hrebene vrcholov s pomerne hlbokými pôdami poskytujú vhodné podmienky pre horské zmiešané lesy a najmä pre ihličnaté lesy. Ako kryštálická oblasť nemá Gemerské rudohorie také dobré podmienky pre rozšírenie borovice lesnej (*Pinus silvestris*) a smrekovca opadového (*Larix decidua*) ako severnejšie ležiace vápence Muránskej planiny a Stratenskej hornatiny. Borovica sa ako pôvodná drevina vyskytuje na kyslom podloží zriedkavejšie a v našom území sa udržala spolu s dubom, brezou a jarabinou, prípadne netvárnym bukom na strmých skalnatých svahoch, čelách a bralách (napr. Jakušová dolina). Horná hranica výskytu borovice sa stretá so smrekovými porastami. Buk netvorí hornú hranicu lesa. Nepriaznivo ho ovplyvňuje v tunajšej klíme smrek. V horských polohách nad 1000 m akoby sa vzájomne vyhýbali: buk zaberá teplejšie (J, JZ) expozície a nižšie chránené polohy, smrek znáša chladné (S, SZ) svahy a inverzne aj tienené úzke doliny. Výšková hranica medzi týmito dvomi drevinami je ostrá a je daná výškou 1200–1500 m n. m. Južné svahy Gemerského

rudohoria sú pokryté prevažne bučinami. Dolinami Slanej a Karafovej vystupujú vysoko do stredu pohoria. Dubiny sú zastúpené väčšinou kyslejším floristickým vývinom (*Carici-pilosae* — *Carpinetum luzuletosum*); nachádzame ich len na teplejších chránených svahoch, v nižších polohách Zdychavskej doliny, v dolinách nad Chyžným a na čelách svahov, napr. až ku chate Danielka, ďalej v Jakušovej doline. Dub všeobecne prenikol veľmi hlboko do centra rudohoria a pod nim na skalnatých svahoch sa udržala zaujímavá vegetácia. Veľká časť dubín v nižších polohách bola premenená na poľnohospodárske pozemky, najmä v doline Muránky a Slanej. Dolinou Muránky až po Revúcu, v doline Rimavy až nad Hnúšťou a ku Tisovcu a v doline Slanej po Dobšínú a Vlachovo je rozšírený dub cerový (*Quercus cerris*) ako relatívne teplomilný druh duba. Pomerne vysoko vystupuje v Gemerskom rudohorí aj hrab obyčajný (*Carpinus betulus*). Ako drevina prevzdušených pôd je na vápencoch Káštera (severne od Tisovca) vo výške 980 m n. m. a na rulách pri Revúcej (hon Písačka) na severozápadnej expozícii v 920 m, rastie pri chate Parajka a nad Pstružným potokom vo výške 800 m n. m. V Muránskej planine na Kostelci je vo výške 932 m n. m. Maximum na Slovensku dosahuje pri Brusne (Holý vrch) vo výške 1017 m.

Krištalínikum je vhodné podložie pre výskyt brezy bielej (*Betula pendula*), ktorá sa vyskytuje vo všetkých výškových stupňoch a spoločenstvách až po vrchol Kohúta, ak má dostatok svetla. Hojná je na pasienkoch. Okolo potokov je rozšírená jelša čierna (*Alnus glutinosa*) napr. pri Zdychavskom potoku v doline Karafová, na brehoch Slanej, Turca, Rimavy i Muránky. Vyššie jelša sivá (*Alnus incana*); pekné porasty napr. v doline Karafová. Závermi dolín a pri prameniskách vstupuje aj vyššie. V horských ihličnatých jedľovo-smrekových i smrekových lesoch je zákonitým významným článkom cyklickej zámeny porastov jarabina vtáčia (*Sorbus aucuparia*). Na kyslých skalnatých svahoch a sutinách kryštalínika zostupuje veľmi nízko. V živných smrečninách (*Adenostylo-Piceetum*) na pôdach humusových podzolov sa udrží aj javor horský (*Acer pseudoplatanus*) ako stromovitý ho najdeme až do 1200-1250 m n. m. Okolo potokov (napr. v Skalnatej doline) a okolo pramenísk býva prítomný jaseň štíhly (*Fraxinus excelsior*). Dolinou Slanej a Zdychavky preniká pomerne vysoko vŕba krehká

[*Salix fragilis*]. Vo vyšších polohách je hojná vŕba sliezska [*Salix sielsiaca*], vŕba ušatá [*Salix aurita*]. Z ďalších drevín preniká do nižších polôh trnka obyčajná [*Prunus spinosa* ssp. *dasyphylla*], hojná napr. nad Chyžným, svíb krvavý [*Cornus sanguinea*] — Revúčka, dolina Lazarka. Po okrajoch horských lesov a svetlinách rastie ruža ovisnutá [*Rosa pendulina*] a v horských ihličnatých lesoch zemolez čierny [*Lonicera nigra*]; nižšie hojne zemolez obyčajný [*Lonicera xylostereum*], najvyššie na sedle Kyprov (1275 m) a na V. Kohúte (1220 m). Vo vlčinách rastie krušina jelšová [*Rhamnus frangula*]. Na skalnaté výhrevné stráne do menej zapojených lesov vyžarujú: kručinka farbiarska [*Genista tinctoria*], kručinka chlpatá [*Genista pilosa*], zanovät černajúca [*Lembotropis nagricans*] a zanovät chlpatá [*Chamaecytis hirsutus*]. Z ďalších pozoruhodnejších bylín prenikajúcich do pohoria uvedieme: *Scilla bifolia* [*Stolica*, Karafová, Lehotská hoľa], *Vicia cassubica* [chata Danielka], *Stellaria holostea* [Lazarka, Muránska Zdychava], *Vicia cracca* [dolina Slanej], *Primula veris* [Zdychavské lazy], *Origanum vulgare* [Lazarka, chata Parajka], *Melica transsilvanica* [Revúčka, Lazarka].

Aj keď je krištalinikum floristicky menej bohaté, predsa je flóra Kohúta a Stolice na tomto kyslom podloží pomerne pestrá. Sú to hojne zastúpené predovšetkým lesné druhy dubín, submontánných a montánných bučín, zmiešaných horských lesov, a smrečín, ďalej druhy slatín a horských rašelinísk, pramenísk i nitrofilných pôd. Na horských lúkach a pasienkoch je bohatá garnitúra horských druhov lúčnych. Zvláštnu skupinu tvoria reliktné druhy vyskytujúce sa na skalách, hrebeňových rozvalinách, prípadne sutinách.

V hrabových dubinách okrem dominantných druhov *Poa nemoralis*, *Luzula nemorosa*, *Carex pilosa* a v jarnom aspekte *Dentaria glandulosa* sú pravidelne prítomné: *Veronica chamaedrys*, *Asperula odorata*, *Neottia nidus-avis*, *Mycelis muralis*, *Dryopteris filix-mas*, *Galium verum*, *Galium schultesii*, miestami zriedkavejšie i oligotrofné druhy *Calamagrotis arundinacea*, *Vaccinium myrtillus* a ďalšie. Do týchto spoločenstiev sa sústreďujú teplomilné druhy, ako *Trifolium alpestre*, *Lathyrus niger*, *Calamitha clinopodium*, *Galium aparine*, *Viscaria vulgaris*, *Vicia cassubica*, *Fagopyrum dumetorum*, *Vincetoxicum*

officinale, *Coronilla varia*, *Trifolium sarosiense*, vzácné aj *Inula ensifolia*. Na plytkých skalnatých kyslých pôdach hrebienkov v riedkych netvárných dubovo-bukových porastoch s primiešanou pôvodnou borovicou lesnou nachádzame v podraсте *Vaccinium myrtillus*, *Luzula nemorosa*, *Hieracium murorum*, *Avenella flexuosa*, *Calamagrostis arundinacea*, *Viscaria vulgaris*, miestami i *Calluna vulgaris* a hojne sú zastúpené machy rodu *Dicranum*, *Hypnum*, *Plagiothecium* a *Hylocomium*.

Aj bučiny na kryštálniku majú vcelku floristicky chudobnejšie bylinné poschodie ako na iných podložiach a zaznamenávajú vertikálnu gradáciu v zastúpení horských druhov. V bučinách sa pravidelne vyskytujú: *Dentaria bulbifera*, *Luzula nemorosa*, *Asarum europaeum*, *Asperula odorata*, *Polygonatum multiflorum*, *Dryopteris filix-mas*, *Athyrium filix-femina*, *Viola silvatica*, *Mercurialis perennis*, *Lamium luteum*, *Oxalis acetosella*, *Pulmonaria obscura*, *Actaea spicata*, *Paris quadrifolia*, *Majanthemum bifolium*, *Gymnocarpium dryopteris*, vo vyšších polohách sú častejšie a hojnejšie *Polygonatum verticillatum*, *Salvia glutinosa*, *Petasites albus*, *Cicerbita alpina*, *Calamagrostis arundinacea*, *Rumex arifolius*, *Stellaria nemorum* a vzácna i *Scrophularia vernalis*.

V horských zmiešaných lesoch na kyslejších pôdach bývajú prítomné *Lonicera nigra*, *Rosa pendulina*, *Dryopteris spinulosa*, *Prenanthes purpurea*, *Calamagrostis vilosa*, *Vaccinium myrtillus*, *Gentiana asceliadea*, *Ranunculus platanifolius*, *Aruncus silvester*, *Melandrium rubrum*, *Scrophularia scopoli*, *Poa chaixii*, *Campanula latifolia* a miestami, najmä v dolinách *Dentaria glandulosa* a *Dentaria enneaphyllos*.

Veľké množstvo prameňov, najmä pod hrebeňom Stolice a v závere doliny Slanej pod sedlom Kyprov podporuje vývin sutinových spoločenstiev a vysokobylinných nívových smrečín, v ktorých je drevinové poschodie premiešané jarabinou s vtrúseným javorom horským, i osikou, prípadne brezou. V bylinnom poschodí určuje aspekt *Adenostyles alliariae*, *Doronicum austriacum*, *Rumex arifolius*, *Ranunculus platanifolius*, *Petasites albus*, niekde i *Lunaria rediviva*, prítomné bývajú aj *Chaerophyllum hirsutum*, *Thalictrum aquilegifolium*, *Streptopus amplexifolius*, *Aconitum variegatum*, *Aegopodium podagraria* ako druhy humóznejších pôd. Prítomné bývajú, hoci nie hojne,

Luzula silvatica, *Homogyne alpina*, *Vaccinium myrtilus*, *Soldanella montana*, *Callagrostis arundinacea*; vždy sú však vyvážené druhmi: *Lamium galeobdolon*, *Athyrium filix-femina*, *Adoxa moschatellina*, *Geranium robertianum*, *Primula elatior*, *Viola biflora*, *Epilobium montanum*, *Mercurialis perennis*, *Stachys silvatica*, miestami vzácné aj *Athyrium distentifolium*.

Hoci podložie kryštáľníka nie je najvhodnejšie pre vývoj sutinových spoločenstiev, v našom území sú predsa priaznivejšie podmienky pre vznik v dolinách, pod skalnými stenami, úžľabinkách okolo horských potôčkov. Bukové porasty na týchto lokalitách sú menej tvárne a býva v nich prítomný *Acer pseudoplatanus*, *Acer platanoides*, *Abies alba*, *Populus tremula*, *Fraxinus excelsior*, *Ulmus montana* a zriedkavejšie *Sorbus aucuparia*, prípadne *Tilia cordata*. V krovinnom poschodí *Corylus avellana* a *Lonicera xylosteum*. Stálymi druhmi bylinného poschodia sú: *Asperula odorata*, *Dentaria bulbifera*, *Dentaria enneaphyllos*, *Mercurialis perennis*, *Lamium luteum*, *Paris quadrifolia*, *Athyrium filix-femina*, *Dryopteris filix-mas*, *Actaea spicata*, *Polygonatum verticillatum*, *Prenanthes purpurea*, *Oxalis acetosella* a viaceré druhy nitrofilných pôd, ako *Urtica dioica*, *Stachys silvatica*, *Impatiens noli-tangere*, *Ranunculus lanuginosus*, *Alliaria petiolata*, *Petasites albus*, *Lamium maculatum*, *Stellaria nemorum*, *Lunaria rediviva*, *Thalictrum aquilegifolium* a ďalšie. Cenotaxonomické postavenie týchto spoločenstiev je podobné spoločenstvám v hercynskej časti nášho štátu. Predstavujú predbežne samostatnú jednotku, v ktorej je rozhodujúcou prítomnosť *Dentaria enneaphyllos*. Pekne sú vyvinuté v chladných svahoch a dolinkách nad Karaňovou. Žiaľ hodne týchto porastov býva zničených približovaním dreva, vodnými prívalmi alebo miestnymi malými snehovými lavínami.

Horské smrečiny majú prevahu oligotrofných druhov, ako *Calamagrostis villosa*, *Avenella flexuosa*, *Vaccinium myrtillus*, *Calamagrostis arundinacea*, *Luzula nemorosa*, *Luzula silvatica*, *Luzula luzulina*, *Dryopteris spinulosa*, *Soldanella montana*, *Homogyne alpina*, *Oxalis acetosella*, *Gentiana asclepiadea*, *Majanthemum bifolium*, *Cicerbita alpina*, *Veratrum album* ssp. *lobellianum*, *Solidago virgaurea* ssp. *alpestris*, *Hypericum quadrangulum*, *Hieracium vulgatum* a niekde aj *Vaccinium vitis-*

idaea. Z machov sa vyskytujú *Dicranum scoparium*, *Polytrichum attenuatum*, *Plagiothecium denticulatum*, *Hylocomium splendens*, *Mnium affine* a iné.

V jelšinách bylinné poschodie tvoria hlavne tieto druhy: *Carex remota*, *Carex elata*, *Ranunculus repens*, *Lycopus europaeus*, *Lysimachia nummularia*, *Geum rivale*, *Equisetum silvatum*, *Filipendula ulmaria*, *Cirsium palustre*, *Geranium phaeum*, *Caltha palustris* ssp. *laeta*, *Impatiens noli-tangere*, *Urtica dioica*, *Galeopsis speciosa*, *Stellaria nemorum*, *Chaerophyllum hirsutum*.

V horských vlhčinách a prameniskách sa vyskytujú: *Cardamine opizii*, *Carex canescens*, *Carex flava*, *Carex panicea*, *Carex stellulata*, *Circaea alpina*, *Dactylorhiza malajis*, *Epilobium palustre*, *Viola palustris*, *Polemonium coeruleum*, *Eriophorum angustifolium*, *Eriophorum latifolium*, *Viola biflora*, *Menyanthes trifoliata*, (najvyššia lokalita je na hrebeni Stolice). Na okraji vlhkých plôch bývajú husté zárasty *Deschampsia caespitosa*.

Na horských kyslých pašienkoch s psicou tuhou (*Nardus stricta*) a miestami i kosených lúkach sú tieto pozoruhodnejšie druhy: *Achillea tanacetifolia* ssp. *stricta*, *Anthoxanthum alpinum*, *Avenochloa versicolor* (len na vrchole Stolice), *Botrychium lunaria*, *Campanula serrata*, vzácné *Crepis mollis* a *Festuca picta*, ďalej *Festuca rubra* ssp. *comutata*, *Geum montanum*, *Hieracium aurantiacum*, *Viola sudetica*, *Hypochoeris uniflora*, *Chrysanthemum clusii*, *Leucorchis albinda*, *Phleum alpinum*, *Poa chaixii*, *Potentilla aurea*, *Pulsatilla alpina*, *Scrophularia scopoli*, *Sieglingia decumbens*, *Trifolium spadiceum*, *Vaccinium vitis-idaea*.

Z územia Kohút-Stolica sú zaujímavými lokalitami skalnaté hrebene Kohúta, kde rastie *Conioselinum tataricum*, *Clematis alpina*, *Sedum annuum* a v doline Zdychavy na skalách kríženec *Asplenium altenifolium* i so svojimi rodičmi *Asplenium septentrionale* a *Asplenium trichomanes*. Tieto druhy boli zistené prieskumom v posledných rokoch a obohacujú doterajšie poznatky a názory na celkový vývoj flóry tohoto územia. Svedčia o vplyve periglaciálneho obdobia. Zasluhujú si ochrany ako chránené lokality, prípadne rezervácie.

Komplex Kohút-Stolica je v rámci rozvoja siete chránených veľkoplošných území proponovaný ako chránená krajinná oblasť. V širšom okolí sa vyskytujú veľmi vzácne a cenné lokality (Radzim — lokalita *Ligularia glauca*, okolie Dobšinskej ľadovej jaskyne — záver Štítnického potoka a ďalšie). Výskum flóry a vegetácie tejto oblasti vyžaduje ďalšie podrobnejšie štúdium.

Príroda Kohúta a Stolice je odteraz málo ovplyvnená a tvorí jeden z mála tichých ostrovcov na Slovensku. Zaslúži si mimoriadnu pozornosť z hľadiska ochrannárskeho ako zaujímavá perspektívna oblasť po stránke turisticko-rekreačnej, vodohospodárskej i výrobnjej. Množstvo geomorfologických javov, flóra i fauna, si zasluhujú plnú ochranu. Osobitnú starostlivosť treba venovať otázkam znečistenia ovzdušia, vôd, priemyslom a škodlivým účinkom na vegetáciu.

TAKÉ STE MI BLÍZKE

*Ej, vršteky pod Volovcom
také ste mi blízke,
akoby vám bol pestúnom
už hen pri kolíske.*

*Hneď zaránky moje oči
v stráne vaše hladia,
či sa do dňa prebudila
každá vetva mladá,*

*či už kvietky odokryli
pre mňa svoju krásu
a či v bôčkoch zrieť sa ihrať
roztopašnú chasu.*

*Podvečerkom navštívim vás
temer každý dniček,
pookriať sa, povzbudiť sa,
sahnúť si na pniček.*

*Listujem vo vašej knihe,
čítam list za listom
a hneď cítim uľavenie,
srdca v šate čistom.*

*Možno mi nik neuverí,
(a čo mi je potom)
že som u vás najšťastnejším,
hlavne: ja viem o tom.*

*Nuž, vršteky, buď vám vďaka,
za tie krásne dary,
nech sa vám vždy,
v zime — v lete,
stále dobre darí.*

FAUNA ROŽŇAVSKÉHO OKRESU

Skutočnosť, že sa na území okresu Rožňava nachádzajú tri veľkoplošné chránené územia — Slovenský kras, časť Slovenského raja a Muráňskej planiny, ako aj 13 vyhlásených maloplošných chránených území, nasvedčuje, že je to veľká bohatosť a pestrosť prírodných fenoménov. Ak sú tu unikátne geomorfologické, krajinárske, či botanické hodnoty, nezaostáva v pestrosti a bohatosti foriem ani živočíšna zložka prírodného prostredia.

Faunu rožňavského okresu možno v zásade a v hrubých rysoch rozdeliť do troch hlavných skupín, ktoré sú determinované geomorfológiou okresu, klimatickými podmienkami, výškovým vrstvením územia a hlavne vegetačným krytom.

Prvou, možno povedať charakteristickou, typickou skupinou fauny okresu je fauna stepného a lesostepného pásma Slovenského krasu i so svojimi kaňonmi, najmä zádielskym, ktorý je ukázkovým územím inverzných plôch. Fauna krasu má svoj osobitný ráz vymykajúci sa z bežného rámca karpatskej lesnej zóny. Tieto väčšinou xerothermné zoocenózy sa často veľmi kontrastne prelínajú s elementami horskými a subalpínskymi, ktoré sa tu, podobne ako rastliny, zachovali vo vlhkých a chladnejších údolných biotopoch, ako to klasicky ukazuje Zádielska dolina.

Z územia Slovenského krasu a Zádielskej doliny sú známe mnohé endemické živočíšne druhy, ako napr. z chrobákov *Duvallius bokori*, *Otiorchynchus roubali*. Zaujímavé sú tiež živočíchy obývajúce podzemné dutiny, jaskyne a vyvieračky. Najznámejším troglobiontom zo skupiny Isopoda je *Mesoniscus granifer*. (Je celý bledý a slepý, čo svedčí o tom, že je dokonale prispôsobený na podzemný život. Z vodných kôrovcov podzemných vôd sú typické slepé druhy rodu *Niphargus*. Z mäkkýšov je v krase známa zebrovka stepná (*Zebrina detrita*) a pozoruhodný je tiež výskyt endemita *Alopia clathrata*, jediný to výskyt tohoto rodu v západných Karpatoch a zaují-

mavý endemický druh vyvieračiek a prameňov — *Sadleriana pannonica*. Známe sú tiež lokality mediteránnych ploštíc *Trigonosoma rusticum* a *Rhinocoris cuspidatus*, jediné v ČSSR. Jednotlivé, aspoň zčasti známe skupiny hmyzu — motýle, rovnokrídlovce, chrobáky — sa vyznačujú veľkým podielom južných xerothermných prvkov. Vyskytuje sa tu napr. veľmi vzácna saga stepná (*Saga pedo*) a modlivka zelená (*Mantis religiosa*). Z vyšších stavovcov sú plazy ďalšou významnou skupinou, zvyrazňujúcou xerothermný ráz krasovej oblasti. Najzaujímavejší je výskyt južného elementu — krátkonožky panónskej (*Ablepharus kitaibelii*), ktorej výskyt v krase je o to vzácnejší a pozoruhodnejší, že tieto lokality sú severnou hranicou jeho rozšírenia. Z ďalších teplomilných druhov plazov treba spomenúť jaštericu múrovú (*Lacerta muralis*), jaštericu zelenú (*Lacerta viridis*), užovku stromovú (*Elaphe longissima*), ktoré sa týkajú na niektorých miestach zasa s horským chladnomilným druhom jašterice živorodej (*Lacerta vivipara*). Podobné miešanie teplo a chladnomilných prvkov možno pozorovať aj v ďalších skupinách stavovcov najmä v triede vtákov a cicavcov. Tak napr. výskyt teplomilných druhov zo skupiny piskorovitých — belozúbky, z netopierov podkovár veľký (*Rhinolophus ferrum equinum*), podkovár južný (*Rhinolophus euryale*), lietavec sťahovavý (*Miniopterus schreibersi*), zo stepných druhov syseľ obyčajný (*Citellus citellus*) na jednej strane a na druhej zasa piskor horský (*Sorex alpinus*), orešnica perlavá (*Nucifraga caryocathactes*) svedčia o výraznom zvrate pásom. Zo vzácnejších cicavcov tu žijú plch obyčajný (*Glis glis*), plch hôrny (*Dryomys nitedula*), plšík lieskový (*Musccardinus avelanarius*). Z veľmi vzácných chránených druhov, ktoré ešte v okrese Rožňava žijú je vydra riečna (*Lutra lutra*), ktorá sa už veľmi vzácne vyskytuje len v horných a stredných pásmach riek Slanej, Muráňky, Turne a ich čistejších prítokov.

Pozoruhodným druhom z triedy vtáctva na skalných stepiach a lesostepiach je teplomilný, ponto — mediteránny druh — strnádka cia (*Emberiza cia*), ktorá tu na viacerých miestach planín pravidelne hniezdi. Výskytové lokality strnádky cia v Slovenskom krase tvoria severnú hranicu jej európskeho rozšírenia. Ďalším pozoruhodnejším druhom tohoto biotopu je skaliar pestrý (*Monticola saxatilis*), ktorý tu hniezdi najmä na menej prístupných skalných reliefoch krasových strání a pla-

nín. Významným stépným druhom tohoto biotopu, ktorý sa naň viaže viac-menej troficky je sokol rároh (*Falco cherrug*), ktorého areál rozšírenia sa tu topicky čiastočne prekrýva s ďalším veľkým druhom sokola — sokolom sťahovavým (*Falco peregrinus*), ktorý prislúcha viac do druhej veľkej skupiny živočíšstva — živočíšstva lesov, ktoré tu reprezentuje Slovenské rudohorie.

Charakterizujúcu skupinu tu tvoria najmä druhy niektorých vzácných dravcov a sov, ako sú sokol sťahovavý (*Falco peregrinus*), ktorého stavy sú v posledných rokoch kritické a obavy z jeho úplného vyhubenia nielen z rožňavského okresu, ale z celého Slovenska sú celkom opodstatnené. Ako vzácny hviezdíč, ktorý sa ale potravne viaže na kras, sa tu vyskytuje hadiar krátkoprstý (*Circaetus gallicus*), orol krikľavý (*Aquila pomarina*), orol skalný (*Aquila chrysaetos*), orol kráľovský (*Aquila heliaca*) hniezdiaci však aj v krase, a v poslednom čase boli v hniezdnom období pozorované aj exempláre veľmi vzácného orla malého (*Hieraetus pennatus*). Zo sov je to najmä vzácny výr skalný (*Bubo bubo*), ktorý hniezdi na neprístupných skalách, alebo skalných strmých stráňach okrajom montánneho pásma a krasu. K lesnému pásmu patrí aj výskyt pôtika kapcavého (*Aegolius funereus*) a kuvička vrabčieho (*Glaucidium passerinum*). Zo vzácnějších krkavcovitých sa tu vyskytuje krkavec čierny (*Corvus corax*) ktorý hniezdi väčšinou na skalách, orešnica perlavá, ktorá sa potravne viaže najmä na kroviškové formácie s výskytom liesky. Z ťatlovitých je vzácny tesár čierny (*Dryobates martius*), z brodlivých bocian čierny (*Ciconia nigra*) a na horských potokoch vodnár obyčajný (*Cinclus cinclus*), trasochvost horský (*Motacila cinerea*) a exoticky krásny rybárik obyčajný (*Alcedo atthis*).

K úplnosti charakteristiky lesného pásma okresu patrí rozhodne aj krátka zmienka o lovnej zveri. K vzácnym druhom lesných kurovitých vtákov patrí hlucháň obyčajný (*Tetrao urogallus*), tetrov obyčajný (*Lyrurus tetrix*), ktorého stavy rapídne klesajú a jariabok hôrny (*Tetrastes bonasia*). Zo vzácných druhov veľkých mäsožravcov tu žijú na Muráni medveď hnedý (*Ursus arctos*), na celom území okresu rys ostrovid (*Lynx lynx*) a vzácne ešte aj vlk obyčajný (*Canis lupus*). S týmito druhmi šeliem žijú v trvalom spoločenstve aj

pôvodné druhy kopytníkov (jeleň, srnec a diviak, ako hlavné druhy lovnej zveri.

A tretou význačnejšou skupinou živočíchov okresu je živočíšstvo kultúrnej krajiny, kde patria druhy kultúrnej stepi, intravilánov, umelých vodných plôch a samozrejme rôznych prechodných zón. Tieto druhy nie sú pre okres typické. Z pozoruhodných druhov vodných plôch (napr. Hrhovské rybníky) možno hádam uviesť kaňu močiarnu (*Circus aeruginosus*), volavku popolavú (*Ardea cinerea*) a volavku purpurovú (*Ardea purpurea*), kúdelníčka lužná (*Remiz pendulinus*), vlha obyčajná (*Oriolus oriolus*), ktoré tu pravidelne i hniezdia a samozrejme množstvo transmigrujúcich druhov, ktoré sa tu zastavia iba na prelete zo svojich hniezdisk na svoje zimoviská a opačne.

Živočíšstvo okresu Rožňava má nesporne dôležitý zástoj v prírodných hodnotách tohoto územia a jeho ochrana je nemenej dôležitá ako ochrana ostatných zložiek a je vecou všetkých nás.

VELKOPLOŠNÉ CHRÁNENÉ ÚZEMIA V OKRESE

Okres Rožňava, ktorý je tohoto roku hostiteľom účastníkov IV. Vsl. TOP sa môže pýšiť jednou zvláštnosťou. Na jeho území sú vyhlásené 3 veľkoplošné chránené územia: na východnej a južnej časti sa rozkladá CHKO Slovenský kras, na severe zasahuje do územia okresu CHKO Slovenský raj a na západe CHKO Muránska Planina. To samo o sebe hovorí veľa. Okres je bohatý na skvosty živej a neživej prírody. Sú to bohatstvá nenahraditeľné a nezastupiteľné, ktoré spoločnosť chce uchovať i pre budúce generácie. Zo zákona SNR č. 1/1955 jasne vyznieva v § 6 odseku 2): „Zachované typické krajinné oblasti s rozptýlenými významnými prírodnými výtvormi možno vyhlásiť za chránené krajinné oblasti.“

Najprv bola vyhlásená CHKO **Slovenský raj**. Z celkovej výmery 14 186 ha patrí do územia okresu Rožňava 4 937 ha. Podstatnú časť geologickej stavby Slovenského raja tvoria druhohorné vápencové horniny, čo podmieňuje neobyčajnú pestrosť reliéfu a bohatosť flóry a fauny. Známe sú predovšetkým hlboké doliny — rokliny a tiesňavy s náhornými planinami. V roklinách je vyše 40 vodopádov a skokov. Prevažnú časť územia tvorí krásny reliéf so zastúpením širokej škály krasových foriem tak povrchových, ako aj podzemných. Jedinou sprístupnenou jaskyňou je Dobšinská ľadová jaskyňa, Medvedia jaskyňa je zaujímavá výskytom kostí jaskynného medveďa. Jaskynný systém Stratenskej jaskyne so svojou dĺžkou 11 km je na 1. mieste medzi slovenskými jaskyňami. Územím preteká rieka Hornád so svojim prítokom Hnilcom. Obe rieky vytvárajú prekrásne kaňonovité úseky (Prielom Hornádu v dĺžke 11 km, Stratenský kaňon). Územie je z 90 % pokryté lesmi. Vegetáciu tvoria druhy horské i teplomilné, častý je zvrät pásiem (inverzia). Rastie tu niekoľko karpatských endemitov, celý rad dealpínskych a prealpínskych druhov i niektoré vzácne relikt (Ligulária sibirica, Saxifraga aizoon, Dryas octopetala, Rosa

pimpinellifolia, Spiraea medea, Carex pediforma aj.). Zaznamenaný je výskyt 35 druhov úplne chránených rastlín. Vyskytuje sa tu 110 druhov chránených stavovcov, medzi nimi vzácne orly, sokoly, výr, viaceré druhy netopierov, vydra a iné. Najpreskúmanejšie sú motýle — zistených 1 896 druhov. Popri veľkej prírodovednej hodnote patrí Slovenský raj k najnavštevovanejším územiám Slovenska, s ročnou návštevnosťou vyše 1 milióna navštevníkov. V oblasti je 6 turisticko-rekreačných stredísk, 2 strediská prímestskej rekreácie a 7 chatových osád, resp. chatových okrskov. Oblasť je využívaná najmä lesnou prvovýrobou, v menšej miere poľnohospodárskou výrobou. Z celkového počtu 11 dosiaľ vyhlásených štátnych prírodných rezervácií (ŠPR) na území okresu Rožňava sú 3: Stratená, Ostrá skala a Sokol. V štádiu vyhlásenia je ŠPR Zejmarská roklina. Z chránených prírodných výtvorov (CHPV) je na území okresu 1: Dobšinská ľadová jaskyňa. Do r. 2000 uvažuje sa s vyhlásením CHPV Havrania skala a CHPV Stratenská jaskyňa.

Z príležitosti osláv 30. výročia slávneho SNP bola slávnostne otvorená činnosť **Správy CHKO Slovenský kras**. Ide o najväčšie krasové územie nielen v našej vlasti, ale v celej strednej Európe. Výmera CHKO je 74 499 ha, z toho vlastnej CHKO 36 165 ha a rozprestiera sa na území okresov Rožňava a Košice-vidiek z čoho v okrese Rožňava je 27 984 ha. Zaberá planiny (od západu): Koniar, Plešivskú, Silickú, Zádielskú a Jasovskú. Na lesnú pôdu pripadá 74 %. Temer 40 % všetkých lesov sú lesy účelové — ochranné a ich hlavným poslaním je plniť celospoločenské funkcie. Lesnícku činnosť v oblasti vykonávajú lesné závody Rožňava, Jasov a Rimavská Sobota prostredníctvom svojich Správ. Podstatnú časť územia, ktoré zaberá Slovenský kras a Spišsko-gemerské rudohorie možno charakterizovať ako stredohorský reliéf do rôznej miery rozčlenený sústavou dolín, brázd a kotlín. Všetky toky odvodňujúce územie Slovenského krasu sa vlievajú do rieky Slanej. Slovenský kras predstavuje floristicky najbohatší okres panónskej flóry. Nachádzajú sa tu predovšetkým druhy xerothermné, kalcyfyty, početné druhy dealpínske, prealpínske, druhy endemické, subendemické a pozoruhodný je aj výskyt druhov acidofilných na vápenatých stanovištiach. Z druhov zákonom chránených sa na území Slovenského krasu vyskytuje približne 1/3. Patrí medzi botanicky najbohatšie územie celej strednej Európy.

Niektoré literárne pramene uvádzajú, že len v oblasti Zádiela (ŠPR) sa napočítalo viac ako 900 druhov cievnatých rastlín. Z hľadiska botanického majú najväčší význam endemické druhy: *Onosma tornensis*, *Crataegus domicensis*, *Dianthus lumnitzeri*, *Campanula carpatica*. K treťohorným reliktom patrí *Erythronium dens canis*, ku glaciálnym *Aster alpinus*, *Biscutella laevigata*, ku xerothermným reliktom: *Adonis vernalis*. Najpočetnejšiu skupinu tvoria xerofyty. Na základe doterajších údajov možno usudzovať, že na území CHKO Slovenský kras sa vyskytuje 32 druhov chránených bezstavovcov a 126 druhov chránených stavovcov. Doteraz je na území CHKO vyhlásených 7 ŠPR z toho v okrese Rožňava sú 3: Pod Strážnym hrebeňom, Domické škrapy a Hrušovská lesostep. Z CHPV z celkového počtu 7 sa na území okresu Rožňava nachádza 6: Jaskyňa Domica, Ardovská jaskyňa, Jaskyňa Milada, Krasnohorská jaskyňa, Gombasecká jaskyňa a Ochtinská aragonitová jaskyňa. Do r. 2000 sa zo 14 navrhovaných CHPV na území okresu nachádza 12.

Najmladším veľkoplošným chráneným územím v okrese je **CHKO Muránska planina**. Rozprestiera sa v okresoch Banská Bystrica, Rimavská Sobota a Rožňava na rozlohe 21 931 ha. Zaberá predovšetkým vlastnú Muránsku planinu, povodie Rimavy a Furmanca a horné časti horehronských dolín. V okrese Rožňava ide o kat. územia obcí Muráň a Muránska Huta. Takmer celé územie je pokryté lesom. Lesnícku činnosť vykonávajú lesné závary v Brezne, Beňuši, Hnúšti a Revúcej. Až na niekoľko výnimiek sa v oblasti CHKO nenachádzajú žiadne rekreačné objekty. Dalšie využívanie územia bude určené územným plánom. Osobitnú pozornosť si zasluhujú vyhlásené maloplošné chránené územia (ŠPR), z ktorých Ladová jama je v kat. území obce Muráň. Územie chránenej krajinej oblasti Muránska planina vrátane ochranného pásma takmer celé náleží do orografického celku Slovenského rudohoria, iba severný okraj pozdĺž Hrona zasahuje do Horehronského podolia a od Brezna juhovýchodným smerom preniká k Pohronskej Polhore jeho súčasť Breznianska kotlina. Geologická stavba je veľmi zložitá. Podielajú sa na nej predmezozoické a mezozoické útvary gemeridné. Fauna Muránskej planiny sa nevymyká z bežného rámca zástupcov lesných pásiem. Z vyšších stavovcov treba predovšetkým spomenúť zver jeleniu, srnčiu, zo

vzácných druhov sa zachoval medveď, ktorého stavy sú v posledných rokoch pomerne dobré. Stálym je tiež rys, objavuje sa divá mačka, kuna, jazvec a diviak. Zriedka možno vidieť vydra. Z početnej triedy vtákov treba spomenúť hlucháňa obyčajného, jariabka hôrneho, sokola rároha, orla skalného. Na Muránskej planine sa udáva okolo 1 150 druhov rastlín. Skvostom Muránskej planiny je miestny paleoendemit lýkovec kríčkovitý (*Daphne arbuscula*). Rastie v spoločenstve teplomilných, ale aj vysokohorských druhov, ako je dryádka osemlistová, všivec praslenatý a pod. Nedávno bol opätovne zaznamenaný výskyt zemolezu alpínskeho (*Lonicera alpigena*). Je to doteraz jeho jediná istá lokalita v ČSSR.

V tomto stručnom nástinu nemožno vystihnúť všetko čo by si snáď jednotlivé územia zaslúžili. Ide len o hrubú informáciu účastníkom IV. Vsl. TOP. Každá z uvedených Správ CHKO záujemcom poskytne obsiahlejšiu. Faktom ostáva, že okres Rožňava a s ním celý Gemer si od milovníkov prírody zaslúži tú pozornosť, ktorej sa mu dostáva.